

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 32-47.
|| Geliş Tarihi-Received: 30.03.2021
|| Kabul Tarihi-Accepted: 21.04.2021
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.906736

Klasik Türk Edebiyatında Mizahın Farklı Bir Yönü: Şairin Kendini Alaya Alması

A Different Side of Satire in Classical Turkish Literature: The Poet's Mocking Himself

Tolga ÖNTÜRK*

Öz

Bir kişinin, kurumun veya toplumun olumsuz ve gülünç yanlarını nazım veya nesir olarak eleştirmek ve kötüleyip alaya almak anlamına gelen hiciv, divan edebiyatında geniş bir yer tutmaktadır. Klasik edebiyatta şairler "methiye" ile bir başkasını, "fahriye" ile de kendisini över. Ancak şairlerin kendilerini eleştirmesi ve alaya alması nadir görülen durumlardandır. Bir kişiyi hicvetmek methiyenin, şairin kendisini hicvetmesi de fahriyenin zıttı olarak görülebilir. Divan edebiyatında daha çok hezliyat, mizah ve hiciv muhtevalı şiirler yazan bazı şairlerin kendilerini de alaya aldıkları görülür. Şairler şişmanlık, köselik, yaşlılık, dişlerinin ve bazı uzuvlarının olmaması gibi fiziksel kusurlarının yanı sıra şiirlerinin düzensiz, manasız, tatsız tuzsuz ve maskara olması gibi hususlarda kendilerini alaya alabilirler. Bunu yaparken hiciv ve mizahın bir özelliği olan kaba ve argo sözler sarf etmekten de kaçınmazlar. Bu çalışmada divan edebiyatında hiciv ve mizah yönü öne çıkan bazı şairlerin şiirlerinden hareketle, şairlerin kendi fiziksel kusurları ve şairlik yetenekleriyle alay etmeleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, hiciv, mizah, kendini alaya alma.

Abstract

Satire, which means criticizing and mocking the negative and ridiculous aspects of a person, institution or society in verse or prose, has a wide place in divan literature. In classical Turkish poetry, poets praise a person, "praise" and then "honorary", which means praising himself, is one of the most used genres. However, it is rare for poets to criticize and ridicule themselves. If satirizing a person is the opposite of praise, the poet's satire himself can be seen as the opposite of an honorary one. It is seen that some poets who wrote mostly poems with deliberate, humor and satire in Divan literature directed this criticism to them as well. Poets ridicule themselves for the physical defects such as being fat, stout, old age, the lack of teeth and some limbs, as well as the irregular, meaningless, tasteless, salt-free and mascara in their poems. While doing this, they do not hesitate to use vulgar and slang words that are characteristic of satire and humor. In this study, based on the poems of several satirical poets who came to the fore in divan literature, poets' own physical flaws and their satirical skills are discussed.

Keywords: Divan poetry, satire, humor, self-ridicule.

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Van/Türkiye, e-posta: onturk_tolga@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7420-2209>.

Giriş

Sözlüklerde “bir kelimeyi hecelerine ayırarak okumak; harf harf okuyarak öğrenmek, yerme ve yergi; biriyle şiir yoluyla alay etme, dalga geçme; birisinin şiir veya hezl yoluyla kötülüğünü söyleme ve onu çekiştirme; hile, taşlama” gibi anlamlara gelen hiciv, Arapça “hicâ veya hecv” kökünden türemiştir (Redhouse 2011: 2159; Devellioğlu 2003: 368; Kanar 2009: 1846; Şemseddin Sami 2006: 1516). Bu kavram, edebiyatımızda genel olarak bir kimsenin, kurumun veya toplumun kusurlu, gülünç yanlarını, hatalarını nazım veya nesir şeklinde ortaya koymak, kötüleyip yermek anlamında kullanılmıştır. Hiciv kelimesi bu bağlamda daha çok klasik Türk şiirinde geçmekle beraber halk edebiyatında hicvin karşılığı olarak taşlama, modern Türk edebiyatında yergi, batı edebiyatında da satir kelimesi kullanılmaktadır.

Divan edebiyatında mizah, hicvin sınırları içerisinde mütalaa edilmiştir. Başlangıcından beri kesin çizgilerle ayrılamamış olan latife, mutâyebe, mülâtafe, hezl, tehzil, hicviyye, ta’riz, zem, şetm, kadh gibi kavramlar çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmıştır. Bunlar arasında kapsamı en geniş olan hiciv sadece yerginin karşılığı olup bunun içerisinde yer alan ta’riz sataşma ve taşlamaya, tehzil alay ederek küçük düşürmeye, zem kınamaya, şetm ve kadh da sövmeye karşılık gösterilmiştir. Divan edebiyatında kişi ve kurumların yerildiği ve alay edildiği şiirler kaside, gazel, kıt’a, murabba gibi nazım şekilleriyle yazılmış olup bu tür manzumelere hicviyye, hiciv söyleyenlere ise hecâ-gû veya heccâv denmiştir (Pala ve Akkuş 1998: 450).

Hiciv yazarının amacı birey, toplum veya kurumlardaki aksaklıkları, haksızlık ve çarpıklıkları özellikle alaya alarak yermektir. Hicvin başarılı olabilmesi için mizah, mübalağa ve aşağılama gibi unsurların bir arada olması gerekir. Bundan dolayı hiciv ve mizah daima iç içedir. İkisi arasındaki en önemli fark, mizahta sadece güldürme amacının olmasına ve tamamen uydurulmuş olaylara dayanabilmesine karşılık hicvin az veya çok gerçeği yansıtmasıdır. Hiciv türünde bir eserin edebî değeri olması için zekâ ve nükte unsuru taşınması, zarif ve ince çağrışımlara açılması ve mecaz, teşbih, istiare, mübalağa, tecâhül-i arif gibi edebî sanatları ihtiva etmesi gerekir. Bunun yanı sıra özellikle kişileri hedef alan hicivlerde sempati ve şaka ile takılmaktan başlayarak tenkit ve muaheze ile şiddetini arttıran ve giderek alay, tahkir ve küfre kadar varan ifadelerle rastlanır (Okay 1998: 447).

Şiirde mizah içerikli hicve yer vermek için pek çok sebep vardır. Bazı şairler açısından birileriyle dalga geçerek onları yermek için herhangi bir sebep de gerekmez. Heccâvları hicve sevk eden sebeplerin başında düşmanlık, kin ve nefret gelir. Düşmanını rezil etmek ve aşağılamak için hiçbir fırsatı kaçırmayan şairler, gerekirse iftira atıp yalan söyleyerek rakiplerini çok kaba ve çirkin küfürlerle hicvederler. Klasik edebiyatımızda birbirine düşman olup da bunu şiirleriyle dile getiren şair sayısı fazladır. Yahyâ Bey ile Hayâlî, Nef’î ile Atâyî birbirlerini hicveden ve gülünç yanlarını ortaya koyup rezil etmeye çalışan şairlerden birkaçıdır. Mizacında muziplik bulunan şairler şakalaşmak, gülmek ve eğlenmek maksadıyla hicve ve hezliyata başvururlar. Duruma, ortama ve sohbetin gereğine göre genellikle anında söylenmiş nükteli hicivlere gülmek, güldürmek, eğlenmek ihtiyacından kaynaklanan şiirlerdir diyebiliriz. Şaka olarak söylenen hicivler, bunlara karşılık verilmesiyle mülâtafe ve mutâyebelere dönüşmüştür. Şairin hicvettiği kişiyle olan samimiyet derecesine göre hicvin dili çok zarif ve ölçülü olabildiği gibi çok kaba ve çirkin de olabilmektedir. Hicve karşı gösterilen tepkiler de farklıdır. Hiciv söyleyen kişiye verilecek en güzel ceza belki de onun hicvine rağbet etmemek, onu muhatap almamaktır. Bunun dışında şairler genellikle hicve hicivle karşılık verirler. Hiciv

söyleyen kişiyi azletmek veya azlettirmek, sürgüne göndermek, öldürtmek gibi karşılıklar da hicve maruz kalan kişilerin verdiği tepkilerdendir (Güven 1997: 45-65).

Klasik Türk edebiyatının mizahî ve eleştirel metinleri, Osmanlı döneminin eğlence kültürünün yazıya geçirilmiş şekli olarak da düşünülebilir. Bu tür metinlerde mizah, hezliyat ve hiciv çeşitli unsurlara dayalı olarak ortaya çıkar. Kişilerin birbirlerine üstünlük sağlama çabası neticesinde çoğunlukla alay, dokundurma ve küçük görme gibi söylemler öne çıkar. Hezliyat şairlerinin fiziksel bozukluklarının yarattığı durum, tip ve karakterleri komikleştirme adına önemli bir işlev görür. Bunun yanı sıra ahlak ve davranış bozuklukları, bazı olumsuz şahsiyetlerin hicvedilmesi ve alaya alınmasının toplum vicdanında sağladığı rahatlama duygusuyla ortaya çıkan ironi ve şairlerin mizaçlarındaki muziplik ve kaşmerlik gibi hususlar klasik Türk edebiyatı metinlerinde mizah ve hiciv unsurlarının ortaya çıkmasına vesile olur (Tanç 2020: 151-170).

Hicve pek çok şair tarafından eleştiriler yöneltilmiştir. Hiciv, dinî kaynaklarda da eleştirilen bir konu olduğu için şairler hicvin ve alay etmenin olumsuz yönlerini gösteren âyet ve hadisleri hatırlatarak bu şiirlerin çirkin ve hoş görülme şairler olduğunu belirtirler. Şairlerin hicve dair olumsuz değerlendirme yapmalarının dinî sebepleri olduğu gibi siyasî ve bireysel nedenleri de vardır. Ancak bu nedenler dinî hususiyetlerden bağımsız değildir. Hicve dair bu tür değerlendirmeler nasihatname türünden eserlerde yer alır. Nâbî ve Vehbî gibi şairlerin eserlerinde çocuklarına öğüt verirken hicivden uzak durmalarını salık vermeleri, babaların oğullarını muhtemel hatalardan koruma, belalardan uzak tutma isteklerindedir. İnsanları alaya almanın, onların kusurlarını araştırıp ayıplarını yüzlerine vurmanın sakıncalarının dinî, toplumsal, ferdi mahsurlarının kaleme alındığı şiir metinlerinde hiciv ve ayıp konusuna da dikkat çekilir. Bu metinlerde sıklıkla vurgulanan hususlardan biri de kişilerin ayıplarının örtülmesi, kusur aranmaması, alay ve yergiye başvurulmamasıdır (Öztürk 2019: 155-165).

1. Şairlerin Kendilerini Alaya Almaları

Hiciv genellikle tehlikeli ve istenmeyen bir türdür. Bu yönüyle şairler tarafından bıçak sırtında yürümeye benzetilir. Hicve meylettği için birçok şairin idam edildiği, sürgüne gönderildiği veya görevinden azledildiği bilinen bir durumdur. Dinî unsurların çok fazla yer aldığı edebiyatımızda dinen sakıncaları bulunmasına rağmen bu tür fazlasıyla yer almıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi hiciv genellikle öteki/başka kişilere yöneliktir. Divan edebiyatında şairlerin düşmanlarına, rakiplerine, sevilmeyen tip ve gruplara, devlet erkânına hatta padişahlara yönelik hicivlerine rastlanır. Edebiyatın genelinde bir memduh durumunda olan padişahlara yönelik yapılan yergiler döneme ait birer tarihi vesika ve toplumsal bakışın yansıması olarak önem taşıırken aynı zamanda devlet düzenine karşı eleştiri ve arzulanan adil yönetime dair beklentileri de aksettirir (Öztürk 2013: 2145).

Hiciv ve mizah hususunda yukarıda zikredilen ve başka kişi veya grupları hedef alan şiir örneklerinin niceliğine nazaran kişinin kendisine yönelik mizah içerikli hicvi azdır. Edebiyatımızda genellikle methiye ve fahriye gibi türlerde şairin başkalarını veya kendini övdüğü görülür. Hiciv, methiyenin zıddı olduğu gibi şairin özellikle şiir bakımından kendisini eleştirmesi de fahriyenin tam tersi olarak düşünülebilir. Kişinin kendisini alaya alması hem zor hem de yetenek isteyen bir durumdur. Muzip bir karaktere sahip olan şairlerin ince zekâları ve nüktedân kişilikleri vardır. Etraflarıyla dalga geçen bu kimselerin farkındalık gücü yüksek olduğu için kendi eksik yönlerini de görürler. Eğlenceli mizaçlarının bir sonucu olarak hem başka kişileri hem de kendilerini alaya almaktan kaçınmazlar. Mizahî anlatımı kendine doğru yöneltme aynı zamanda bir olgunluk ve kendiyi barışık olma durumunun göstergesidir.

Klasik Türk edebiyatında başta hezliyatlar ve letâifnâmeler olmak üzere sergüzeştname, hasb-i hâl gibi eserlerde ve tazallüm tarzındaki metinlerde şairlerin kendilerini eleştirdiği görülür. Alaylı bir dille kaleme alınan hezliyatlar yergi ve sövgü içerir. Şairler bu yergileri bazen kendilerine de yöneltir. Şairlerin başlarından geçen olayları anlattığı sergüzeştnameelerde ve konuşup dertleşme, sohbet etme şeklinde teşekkül eden hasb-i hâllerde hem toplum eleştirisine hem de öz eleştiriye yer verilir. “Söz konusu eleştiriler kişisel meselelerle ilgili olabildiği gibi şairlerin kendi şahıslarında tüm insanlara yönelik toplumsal eleştiriler de olabilir. Kişisel konularla ilgili öz eleştirilerde şairler bilinçsiz davranışları ya da sözleri nedeniyle bizzat kendilerini eleştirirler.” (Gökalp 2009: 656).

Şairler bazen tevazu göstergesi olarak bazen de kendisiyle barışıklığın ve mizacındaki muzipliğin bir sonucu olarak kendi fiziksel kusurlarına, bazı olumsuz davranışlarına ve şiirlerine yönelik alaycı ifadeler sarf ederler. Edebiyatımızda mizahla uğraşp hezel türünde şiirler yazan Cinânî, Me’âlî, Sürûrî, Hevâyî, Keçecizâde İzzet Mollâ, Tokatlı İshak Efendi, İbrahim Tırsî ve Enderunlu Vasıf gibi şairler kendilerini eleştiren ve bazen de alaya alan şiirler kaleme almışlardır.

Bu şairlerin dışında Türk hiciv edebiyatının en önemli şairi olan Nef’î’den de bahsetmek gerekir. Övgüde ve yergide sınır tanımayan şairin divanındaki şiirlerinin yanı sıra “kaza okları” anlamına gelen *Sihâm-ı Kazâ* adlı hiciv mecmuasındaki şiirleri ona asıl şöhretini kazandırmıştır. Nüktedân bir zihnin ürünü olan bu şiirler, itham, hakaret ve sövgü içeren ifadelerle doludur. Gazel ve kaside gibi şiirlere bile fahiye ile başlayan şairin devlet erkânından birçok kimseyi hatta padişahı bile hicvettiği görülür. Bunun dışında devrinde yetişmiş olan sanatkârlar, şair ve edipler de şairin kılıç gibi keskin dilinden nasiplerini alırlar. Ancak şairin doğrudan kendisini hicvettiği herhangi bir şiire rastlanmaz. *Sihâm-ı Kazâ*’da babasının kendisini çaresiz bırakıp gitmesi ve Giray Han’a nedim olup gününü gün etmesinin anlatıldığı ilk kasidede şair hem babası Mehmed Beg’i hem de ailesinin bütün fertlerini hazır yiyciliği sevdiği için alaylı bir anlatımla yermiştir. Bu yönüyle şairin kendi ailesine yönelik hicvi söz konusudur. Ayrıca şairin kendi züğürtlüğü ile dalga geçmesi, babasının veya Giray Han’ın yardımları olmadan geçimini sağlayamayacak kadar âciz olmasından bahsetmesi de kendine yönelik eleştiride bulunması ve kısmen de kendisiyle alay etmesi mahiyetinde değerlendirilebilir:

*Saadet ile nedîm olalı peder Hâne
Ne mercüme görür oldı gözüm ne tarhâne
Züğürtlük âfetim oldı acep midür etsem
Peder gibi buradan ben de arz-ı cer Hâne
(...)
Peder degül bu belâ-yı siyehdür başıma
Sözüm yirinde nola güç gelirse Hâne
Benüm züğürlük ile ellerüm taş altında
Müzhrefâtun o dürr ü güher satar Hâne (Akkuş 1998: 103-146)*

Şiirlerinde kendileriyle dalga geçen şairlerin, fiziksel bazı kusurları, olumsuz davranışları veya şiirleri ile ilgili hususları ön plana çıkardıkları görülür. Çalışmada, daha çok hezliyat türünde eserler kaleme alan bazı şairlerin mizahî ve muzip karakterlerinin bir sonucu olarak şiirlerinde kendileriyle alay etmeleri hususu ele alınmıştır.

1.1. Fiziksel Kusurlar Açısından Kendiyle Alay Etme

Kendi fiziksel özelliklerini ve dış görünüşünü alaya alan şairler daha çok şişmanlık, yaşlılık, dişlerinin olmaması, sakalının olmaması, kılık kıyafetinin eskiliği veya kirliliği, burnunun iri olması gibi hususları şiirlerine konu etmişlerdir.

16. yüzyıl şairlerinden olan Cinânî (ö. 1595), fiziksel özellikleri ile adından bahsedilen bir şairdir. Onun bir gözünün ma'lûl (hastalıklı) ve bedenen semîn (şişman) olduğu biyografik eserlerde zikredilir. Kaynaklar bu fiziki arazlarla ilgili latifelere de yer verirler. Bir latifede Cinânî'nin, Bahâeddinzâde'nin oğlu olan Abdullah Çelebi ile aynı şişmanlıkta olduğu ve kimin daha şişman olduğu ile ilgili dostlar arasında tartışma çıktığı anlatılır. Bunun üzerine Cinânî, Abdullah Çelebi'ye bir nâme ve bir kıt'a yazarak bu tartışmaları bitirmek istediğini bildirir. Kendisinin fakir bir kimse olduğunu, bu sebeple Abdullah Çelebi'nin kendisine bir câmesini (elbise) göndermesini ister. Böylelikle câmeyi giyip kimin daha şişman olduğu tartışmalarına son verecektir (Okuyucu 1994: VII). Cinânî, talebini şu dizelerle dile getirir:

*Bir aceb bahs eylemiş meclisde erbâb-ı hüner
Böyle bahsi görmemiş cins-i melek nev'-i beşer*

*Gerçi davâ-yı tesâvî eylemek lâyük degül
Kim bir olmaz seng iken elmâs u hacer*

*Lîk ârifler semen erbâbını yâd eyleyüp
Göz terâzûsına urmuşlar o kavmi serteser*

*Bazılar görmüş müsâvî hazret-i mahdûm ile
Dâ'i-i miskîni kim oldur semîn-i mu'teber*

*Siklet-i bâr-ı şikem anun ham itmiş kâmetün
Bir kadem kâdir degül kim eyleye azm-i sefer*

*Oturursa kalkamaz bî-çâre olmuş bî-mecâl
Kalkayın dirse zuhur eyler o dem kâr-ı diğer*

*Ol cihetden kim irişmez elleri etrafına
Dest-yâr olur melâhter destine şâm u seher*

*Bir ikisi hazret-i mahdûmu tercîh eylemiş
Gelmesin mir'ât-ı kalb-i pâkine jeng-i keder
(...)*

*Bende-i miskine olursa mahdumun câmesi
Ola ol dem hükm-i da'vâ-yı tesâvî cilve-ger*

*Mes'ele her vech ile ma'lûm olur bî-irtiyâb
Teng olur yâ vüs'at-i fâhiş zuhûr eylerse ger*

Cinânî, Abdullah Çelebi'ye yazdığı kıt'ada hüner erbabının ikisini bir arada gördüğünü ve aralarında kimin daha şişman olduğu ile ilgili tartışma çıktığını söyler. Ancak daha çok kendisi ile alay ederek işkembesinin ağırlığından belinin iki kat olduğunu, bu yüzden yürümek istese bile bir adım ileri gidemeyeceğini belirtir. O kadar şişmandır ki oturursa kalkamaz ve kalkmaya çalışırsa başka hâller başına gelir. Göbeğinin büyüklüğünden ellerini kavuşturamaz. Şair, bu hususta Abdullah Çelebi'yi de teselli ederek bir iki kişinin de Abdullah Çelebi'nin daha şişman olduğuna bahse girdiğini ve bu yüzden üzülmemesi gerektiğini dile getirir. Cinânî câmeyi giydikten sonra şu kıt'ayı söyler:

*Olmadı gönderilen câme benüm sultânım
Hâsılı bizde semen artuk imiş geldi vukûf*

*Şübhemiz vâlid-i mâcidde kalupdur şimdi
Anların sûfî da olmazsa eger tali'e yûf*

Câme Cinânî'ye dar gelmiş ve Abdullah Çelebi'den daha şişman olduğu ortaya çıkmıştır. Şair, Abdullah Çelebi'nin babası Bahaeddinzade'nin kendisinden daha şişman olduğu ümidiyle kendini avutur.

Aslında Cinânî'nin amacı Abdullah Çelebi ve babası Bahâeddinzâde'den hem câme hem de şiirine mizahî bir manzume ile karşılık almaktır. Latifeyi anlayan Abdullah Çelebi'nin babası Bahâeddinzâde de Cinânî'ye bir hilat (kaftan) ile birlikte manzum bir cevap gönderir:

*Sensin o pîr-i azîz-i cümle erbâb-ı semen
Yok durur sen var iken dünyâda hergiz bana yer* (Okuyucu 1994: VIII)

Şair, divanında sık sık şişmanlığına göndermeler yaparak kendini alaya alır ve bu hususu ya bir şaka konusu ya da bir caize vesilesi yapar. Sultan Murat Han için yazdığı kasidede, padişahın bir at isteğinde bulunur. Kasidede ilk başta şişmanlığından yakındığı beyitlere yer verir:

*Lazım oldu ki şitâ faslı ide azm-i sefer
Harc idem elde ne var kim ise peydâ vü nihân*

*Bir yana derd-i semen kıldı tenüm bî-takat
Bir yana fakr ü fenâ kıldı beni ser-gerdân*

*Oturursam turamam tursam eger oturamam
Ol kadar oldu vücûdım üzrüme bâr-ı girân*

*Meger Allah götüre çekmeğe kâdir degülem
Şikemüm bârı beni eyledi deng ü hayrân*

*İstedükçe hareket kılmağa dermânım yok
Korkaram kalkar iken kâr-ı diğêr ola ayân*

Şair daha sonra padişahın caize olarak bir at ister. Ancak şişmanlığından dolayı atın kendisini taşıyamayacağını söyler. Bu sebeple mizaha başvurup ne kadar ağır olduğunu nakletmek üzere fillerin bulunduğu Hindistan emirinden fil istemesi gerektiğini ifade eder. Bu durum mizahın gülmece oluşturmak üzere abartıdan yararlanmasına örnektir:

*Bir atım yok ki çeküp zîr ü zeber tengî teng
Tarağ-ı menzil-i maksuda kılâm atf-ı inân*

*Ester isterdi gönül gerçi ki at olmaz ise
Filden gayrı beni çekmeğe yokdur dermân*

*Kâşkî vârid olup emr-i şeh-i âlem-gîr
Mengelüsisini gönderse şeh-i Hindistân* (Okuyucu 1994: 73-74)

Bundan başka şair bir beyitte cüssesinin iriliğini ifade etmek için "iki âdem denlü" olduğunu söyler:

*İder ol bir eliyle iki âdem itdüğü kârı
Muhassal iki âdem denlü vardur anı bir sanma* (Okuyucu 1994: 193)

Şairin malûl olan gözü ile ilgili olarak yakın dostu Kefevî Hüseyin Çelebi ile aralarında cereyan eden bir başka mülâtafe ise şöyle nakledilir: “Bir gün mecliste Cinânî ile sohbet ederken Hüseyin Çelebi’nin gözüne rüzgârdan bir çöp isabet eder. O da şairden gözündeki çöpü çıkarmasını rica eder. Cinânî uzun uğraşlar sonucunda çöpü bulamaz ve kendi gözünün görmemesine de gönderme yaparak şu cevabı verir:

“Benüm sultânım, tefahhus ve teccessüste (araştırma ve tetkikte) dakika fevt etmeyip çok sa’y eyledüm (çaba gösterdim); lâkin ne göz var ne de çöp!” (Okuyucu 1994: VIII).

Yüzyılın hezl ve mizah vadisinde meşhur olan bir diğer şairi Meâlî (ö. 1535-36), alay ve şaka tarzında ve zaman zaman müstehcenliğe varan şiirleriyle geleneğin sınırlarını zorlamıştır. Âşık Çelebi, şairi tanıtırken “...sözi şirin ü yüzi güleç, nârin-heykel ü nâhif-mizâc, zarîf-tab u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latife-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş’ârda letâife kâbil ve hezle mâil, hande-rû vü küşâde-şemâil...” şeklinde onun latifeci, şakacı, mizah ve hezliyata düşkün renkli bir kişilik olduğunu vurgular (Kılıç 2018: 322). Meâlî’nin divanında birçok kişiye yönelik hiciv ve mizah içerikli şiirler bulunmaktadır. Şairin kendisinin köse ve iri burunlu olduğu kaynaklarda geçmektedir. Çok renkli ve zekice şiirler kaleme alan şair, iri burunlu ve köse olması ile gülünç simasının farkında olup eserlerinde bu hâliyle sık sık alay eden bir mizâca sahiptir (Şentürk 2011: 201).

Meâlî, sevgiliye hissettiği aşkın gerçekliğiyle bile dalga geçerek bu durumu bir latife konusu yapar ve sevgilinin ayva tüylerinden dertlendiğini söyler. Dediklerinin şaka olduğunu anlatmak için de “yalan ise yolun sakalımı” diyerek köse olduğunu hatırlatır. Bir beyitte ise yine sakalı ile dalga geçerek bu hususun berberler arasında da alay konusu olduğunu dile getirir:

*Hatt-ı gam ile cân virürem didüğüm benüm
Gerçek durur yalan ise yolun sakalımı* (Ambros 1982: 470)

*Gel sakalımı tıraş eyle dedim bir berbere
Güldi dedi ey Meâlî hoş ola yüz üstine* (Ambros 1982: 495)

Sakalı ile ilgili mizaha devam eden şair, köse olmasını akıllılığına ve olgunluğuna bağlayarak ehl-i nazarın bu durumu anladığını söyler. Ardından günahlarının yükünün belini büktüğünü dile getirerek burnunun büyüklüğünü günahlarının çokluğuna teşbih eder:

*Ehl-i nazar görüp bir iki tel sakalımı
Bilür kiyâsetümi ve anlar kemâlimi*

*Belüm büküldi bâr-ı girân zahmetinden ah
Enf-i kebîrümü çekeyin ya vebâlümü* (Ambros 1982: 474)

Meâlî, mizahî sözlerinin boş ve anlamsız görüldüğünün farkındadır. O, aslında hayattaki olumsuzlukları büyük bir olgunlukla karşılayarak alaya alır. Bu yönüyle kendini ciddiyetsizliğe vurarak tabiri caizse “maskaralık” yapmaya çalışır. Şair, önemli devlet görevlerine getirilmeyişini hicvetmek için yine sakalını kullanır ve sözünün itibar görmemesini sakalının olmamasına bağlar:

*Denedi tâli-i nahsın Meâlî
Dahi mansıb deyü ağzını açmaz*

*Ne yüz ile dilesün mansıbı ol
Ki seyrekdür sakalı sözi geçmez* (Ambros 1982: 486)

Şair, kendini çok beğendiğini anlatmak için burnunun büyüklüğüne gönderme yapar. Meâlî, öyle yüce gönüllüdür ki onun burnu Kaf dağındadır:

*Şöyle gönüllüdür Meâlî kim
Kâf dağındadır anun burnu (Ambros 1982: 498)*

Kubûrîzade Abdurrahman Hevâyî (ö. 1715) de divanında yer yer müstehcen, hatta kaba argoya varan mısra ve beyitler bulunmakla birlikte, hezl ve mizâh üstatlarından sayılması gereken bir şairdir. Şiirlerinde hezl yolunu seçtiğini belirten şair, okuyanları güldürmek gayesiyle şiir yazdığını, amacının sadece latife yapmak olduğunu belirtir (Çakır 1998: XI). Hemen her konuyu alaya alan şair, kendisi hakkında da mizâhî hicivler kaleme almaktan çekinmez. Şair bir gazelinde kıyafetinin kirli ve iğrenç olmasını söz konusu ederek yağlı ve terli bir hâlde gömlek giymesini eleştirir:

*Yağlı ter ile etme giribânı mülevves
Tâ kim demesinler sana kaftânı mülevves*

*İğrenmeyenler senden alıp satı edenler
Süpründü ile eyleme dükkânı mülevves*

*Ferrâce giyip gezme sokaklarda Hevâyî
Çirk-âb ile şâyed ola dâmânı mülevves (Çakır 1998: 6)*

Hevâyî, bir gazelinde dış görünüşü ve davranışları ile ilgili kendine öğütler vererek kıyafeti, yaşlılığı, sakalının beyazlaması ve hevâyî (uçarı) tavırlarını eleştiri ve gülmece konusu yapar:

*Bir çukayı kesdir ki abâdır demesinler
Bir sarığı sardır ki kabâdır demesinler*

*Bir çamura düş kim sana erbâb-ı şaka hep
Âlude-i çirk-âb-ı helâdır demesinler*

*Boya sakalın ağını hunnâ ile tâ kim
Ebnâ-yı zaman sana babadır demesinler*

*Kaşmerliği terk eyle Hevâyî-veş ağırlaş
Tâ kim sana halk ehl-i riyadır demesinler (Çakır 1998: 25)*

Edebiyatımızda önemli hiciv örnekleri kaleme alan Taşlıcalı Yahyâ (ö. 1582), Hayâlî Bey, Müverrih Kandî, Siyâhî, Ârifî gibi bazı şairlere yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Bunun dışında Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesinden dolayı yazdığı mersiyede Kanûnî ve Rüstem Paşa'yı da ince göndermelerle yermiştir. Divanındaki terkeb-i bend nazım şekli ile yazılmış olan Rüstem Paşa mersiyesinde ise Paşa'nın olumsuz kişilik özelliklerini sıralayarak ölümünden duyduğu mutluluğu açıkça dile getirmiştir (Öztürk-Öntürk 2019: 60-68).

Yahyâ Bey, şiirlerinde bazı olumsuz davranışlara yönelik eleştirilerde bulunmakla beraber kendi fiziksel özelliklerine de dokundurmadan edemez. Bu gazelerde şair yaşlılığı, sakalının ağarması ve dişleri ile ilgili yorumlarda bulunur. Genel olarak fânîlikten söz açtığı bir gazelinde (G 220) şair merteye olarak kendinden üstün olan kara cahilleri, zahidleri vs. hicvedip kendi sakalının da sabahın ağarması gibi beyazlamasından ve ecelin onu beklemediği bir anda yakalayacağından bahseder. Bu yönüyle gazellerinin felekten şikâyet içerdiği ve hâkimâne bir tarzda olduğu söylenebilir. Her ne kadar bu

şairlerde mizah unsuru ön plana çıkmaya da şairin kendi fiziksel özelliklerini dile getirmesi bakımından bu şiirlere burada yer verilmiştir:

*Subh-ı sâdik gibi ey gâfil ağardı sakalın
Haberün yok seni penbeyle boyar ecelin*

*Kâkül-i yârda gönlün kad-i dilberde gözün
Seni magbun ider el-kıssa bu tûl-i emelin*

*Üstine geçse ne gam her kara câhil zira
Yücedir mertebesi şems ü kamerden Zühâlin*

*Gıceyi gündüze katup ecelin geldi senin
Yani ey pîr siyah iken ağardı sakalın (Çavuşoğlu 1977: 420)*

Bir diğer gazelinde de (G 221) yine yaşlılığından dolayı sakalının ağarmasından, belinin iki kat olmasından, elinin titremesinden bahseder. Şairin kendi fiziksel kusurlarını dile getirmesindeki amaç mizah yapmaktan ziyade dünyanın faniliğine vurgu yapmaktır:

*Ey kara günlü seher gibi ağardı sakalın
Haberin yok kefenin boynuna takdı ecelin*

*Döndün ey pîr-i dü-tâ secdeye varmış dâla
Olmaya ki seni hodbin ide ayn-ı amelin*

*Sararup haşf-i zevâl ile hilâle döndün
Dâyima pençe-i hûrşîd gibi ditrer elin*

*Hâk idi aslun ana mâyil olup hemçü nihâl
Rüzgâr ile dirîgâ iki kat oldı belin (Çavuşoğlu 1977: 421)*

Yahyâ Bey, pirlikten dolayı dişlerinin dökülmesini, divânî yazıdaki sîn harfine benzeter. Yüzünün buruşması da sadef kâsesi gibidir:

*Pîr olduğumca dişlerimün düşdi gevheri
Divânî sîne döndi benüm dişlerimün yeri*

*Sarsıldı düşdi cümle hazân yaprağı gibi
Esdî fenâ vilâyetinün bâd-ı sarsarı*

*Yahyâ yüzüm buruşdı sâdef kâsesi gibi
Aldurdu cevherini sanasın ki cevherî (Çavuşoğlu 1977: 565)*

18. yüzyılda yetişmiş şairler arasında tarih ve hiciv alanındaki şiirleriyle öne çıkanlardan biri Müverrih Sürûrî'dir (ö. 1814). Uzun boylu, iri yapılı ve heybetli görünümlü bir kimse olan Sürûrî, kendisini küçümseyenleri bile bu yapısından dolayı etkilemiş. Kendisi kibar ve nazik bir kimse olduğu için onu ilk defa görenler, iriliğinin davranışlarındaki incelikte çeliştiğini görerek bu durumu hayretle karşılar ve yadırgarlarmış. Bulduğu meclislerde sessizce oturur, söz hakkı kendisine gelmeyinceye kadar konuşmazmış. Ancak konuştuğu zaman son derece fasih kelimelerle meramını açıklar, düzgün ve etkileyici bir şekilde konuşmuş. Arkadaşları arasında şaka yapmayı seven Sürûrî, hoş sohbet ve kolay memnun olabilen biridir. Şiirlerinde de son derece sağlam ve güzel bir dil kullanan şairin daha çok hiciv ve hezliyat türünde kaleme aldığı şiirlerinin müstehcen, ağza alınmayacak küfür ve kaba tabirlerle dolu olduğu görülür.

Diğer hiciv şairlerinde gördüğümüz gibi Sürûrî de şiirlerini şakalaşmak ve gülmek maksadıyla kaleme aldığını belirtir (Ayan 2002: 11-20).

Sürûrî şiirlerinde hem dönemin bazı şairlerini hem de toplumdaki pek çok kişiyi hicveder. Kendi şiirlerini Nef'î'nin *Sihâm-ı Kazâ'sına* benzeterek etkili bir hiciv kitabı yazdığını ve çoğunun şair Vehbî hakkında olduğunu belirtir. Onun şiirlerinde padişah, sadrazam gibi yüksek tabakadan kişilerin hicvine rastlanmaz. Şair hicivlerini uyuz köpek olarak nitelendirdiği bazı kişilere karşı kendini savunmak için kaleme almıştır. Çoğu zaman hiciv yaparken bu kişileri köpek, ayı, domuz, eşek gibi çeşitli hayvanlara benzetir (Ayan 2002: 40-44).

Sürûrî, iri görünüşü ve şişman oluşu ile alay eder ve kendisini “obur” diye tanımlayarak bu ifadeyi şiirlerinde sıkça kullanır. Şair, aslında boğaz tokluğuna kanaat getirecek bir kimse olduğunu ancak bunu da bulamayınca büyük meclislerde maskaralık ettiğini bildirir. O, güfte kelimesinden köfte ve sühan kelimesinden soğan anlamını çıkaran, boş sözler söyleyen müteşâir bir oburdur. Evini satıp parasını yemiştir. Bu yüzden evi sırtında gezen bir aylak olarak her gece bir yerde misafir olur:

*Bir boğaz tokluğuna kâni'iz ancak o da yok
Gerçi kim mashara-i bezm-i ekâbir oburuz*

*Güfteden küfte sühandan soğan îhâm ederek
Hayli çok herze yeriz kim müteşâir oburuz*

*Hâne-ber-dûş-ı cihânız evi satdık da yedik
Şimdilik her gece bir yerde misâfir oburuz* (Ayan 2002: 91)

Şair kendini “zıpır, zırzop, nobran” gibi kelimelerle tarif eder:

*Değme zırzop çıkamaz başa bizimle yetişip
Şöyle zıp zıp sıçırır suhre-i yârân zıpırız* (Ayan 2002: 92)

Sürûrî, yeri geldikçe yoksulluğunu diline dolar. Kışın gelmesiyle sıkıntıları artan şairin ayağındaki çorabı bile delinmiştir:

*Kış basdıgınca oldu füzûn ıztırabımız
Zirâ ayağımızda delindi çorabımız* (Ayan 2002: 93)

İlk şiirlerinde Hevâyî mahlasını kullanan şairin züğürtlük ile başı beladadır. Onun “iki yüz elli kuruş” maaşa muhtaç olduğunu anlattığı aynı redifli şiiri, sefaletini gözler önüne serer:

*Kande kaldı bizim eyvah iki yüz elli guruş
Gelmiyor oldu mu gümrâh iki yüz elli guruş*

*Ey Hevâyî alamazsam ölürüm açlıktan
Başka yüzden vere Allah iki yüz elli guruş* (Ayan 2002: 97)

Şairin kendisi ile alay ettiği bir diğer husus da sakalıdır. Onun sakalı kara yüzlü koca şeyhler gibi aktır. Güzel yüzlü sevgililer onun belini büktüğünden beri, sakalı sokağın çorabıdır. Sakalına tarak değmediği için Arapsaçı gibi karmakarışık olmuştur. Sürûrî'nin sakalı o kadar çoktur ki gece uyuduğunda üzerine yorgan olarak örter. Yüzükoyun yattığında da yatak gibi olur:

*Kara yüzlü kocalar şeyhiyim akdır sakalım
Kuşağımdan aşağı tâ-be-t..dır sakalım*

*Sâde-rûlar gamı ham eyleyeli kâmetimi
Süpürür yerleri çârûb-ı sokaktır sakalım*

*Ne aceb karma karış olsa Arab saçı gibi
Koyverelden beri mehcûr-ı taraktır sakalım*

*Arkam üzre uyusam örtünürüm yorgandır
Yüzü koyu yatıcak bana yataktır sakalım* (Ayan 2002: 105)

Sürûrî bir gazelinde avareliğinden bahsederek kendisini sevgilinin aşkının ahırındaki bir aygır gibi görür ve sevgilinin zülüflerinin de başında yular olduğunu söyler:

*Ustayım âvârelik dükkânda kârımdır benim
Birkaç işçi kalfa şakird-i şümarımdır benim*

*Bağlıyım âhûr-ı aşk-ı yârda aykur gibi
Zülfünün sevdası başında yularımdır benim* (Ayan 2002: 105)

1.2. Şairlerin Kendi Şiirlerini Hicvetmesi

Divan şairleri her zaman kendi şairlik tabiatları ile övünmüş, şiirlerini her fırsatta yüceltmişlerdir. Öyle ki klasik Türk edebiyatında şairlerin kendilerini ve şiir kudretlerini övdükleri fahiye bölümü neredeyse bütün kasidelerde bulunmaktadır. Şairlerin kendi şiirlerini eleştirmeleri çok nadir görülen bir olaydır. Bu yönüyle bu tarz şiirler gelenek dışı şiirler olarak kabul edilebilir.

Özellikle son dönem şairlerimizden bazıları geleneğin de dönüşmeye başlaması ile bu tarz söylemlerle dikkati çekerler. Hiciv ve hezliyat türünde şiirler kaleme alan şairlerde kendi şiirlerini hicvetme ve çoğu zaman da alaya alma daha sık rastlanan bir durumdur. Lale Devri şairlerinden olan İzzet Ali Paşa zeki, dürüst, tok gözlü bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra nüktedân ve zevkine düşkün bir şair olarak karşımıza çıkar. Tezkirelerde şiir ve inşa yeteneği ile yeni edalı olarak zikredilen şair Taib, Seyyid Vehbî ve Nedim gibi şairler tarafından da beğenilmiştir. Şiirde yeni bir vadi açmanın gereğine inanan İzzet, bunu Lale Devri ile birlikte Nedim'de bulmuş, İstanbul'un zevk ve eğlence hayatının coşkusunu canlı ve külfetsiz bir üslupla dile getirmiştir. Şiirlerinin büyük bir kısmı çok yakın dostu olan Nedim'in şiirlerine nazire olan İzzet, canlı ve külfetsiz söyleyişte iddialı olmakla beraber Nedim'deki zarafeti yakalayamamıştır. Şiirlerindeki taklit havası belirgin bir şekilde kendini hissettiren şairin kendi de zaten Nedim yolunda yazdığı şiirlerin ham olduğunu kabul etmiştir (Horata 2009: 102).

İzzet Ali Paşa, Nedim'in tarzını benimsemiş hatta Nedim'in açtığı yeni yolda onunla adeta yarışa girmiştir. Nedim'i geçmek gibi bir amacı olmadığını, maksadının sadece onu takip etmek olduğunu söylese de Nedim'le çoğu şiirlerinin birbirine nazire olması ve İzzet'in selefleri üzerinde önemli tesirler bırakması, İzzet'in basit bir Nedim taklitçisi olmadığını ispatlar niteliktedir. Ayrıca İzzet Ali Paşa'nın Nedimâne üslupla kaleme aldığı şiirlerin ham olduğunu dile getirmesi Nedim gibi usta bir şaire peyrev olmanın güçlüğüne bir ifadesi ve ona duyduğu saygının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir:

*Neo-zemîn-i tâzede eyle Nedîm'e pey-revî
İzzetâ şî'rûn biraz hâm olsa da mâni degül* (G. 88/10)

*Germ-'inân-ı şevk idüp 'İzzet kümeyt-i hâmeyî
At sür sen de Nedîm'e 'arsa-i tanzîrde* (G. 124/13) (Tatlıkatık 2020: 69)

Teşrifâtü's-Şu'arâ adlı manzum tezkirenin yazarı olan Edirneli Güftî (ö. 1677) mizahî üslubuyla dikkati çeken şairlerdendir. Güftî, 106 şairin biyografisini verdiği eserinde yer yer zeki, şakacı ve nüktedân biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak şaka ve nükteleri çoğu zaman mizah ve hezl sınırını aşarak alay, tehzil ve hiciv hâlini almaktadır. Tezkirede bahsettiği şairler hakkında bazen ağır ve çirkin isnatlarda bulunan şair, bunu sırf şaka olsun diye yaptığını belirtir. İşin ilginç yanı şairin aynı isnatları kendisi için de kullanmış olmasıdır (Yılmaz 2001: 71). Tezkirede kişilerin fizikî özellikleri ile ilgili unsurlar, inançla ilgili unsurlar, şairlikleri ve şiir sanatı ile ilgili hususlar şair tarafından ele alınmıştır. Eserde Klasik Türk edebiyatının mizah ve hiciv geleneği doğrultusunda çoğu zaman söz ettiği kişiyi alabildiğine küçük düşüren, açık seçik içeriğiyle edep sınırlarını zorlayan kaba ve adi küfürlere rastlanmaktadır (Kesik, 2015).

Güftî, *Teşrifâtü's-Şu'arâ*'da kendisinden bahsettiği maddede, Rum memleketinin kötü işiteni ve âlem meclisinin boş söz söyleyeni olduğunu bildirir. O, unutkanlık illetinin önde gidenidir. Âlemde kalemi omuzunda ve yersiz yurtsuz dolaşan bir berduştur. Saçma sözler sahibi ve kesesi boş bir züğürt ve taze görünüşlü eski sözler söyleyen bir şairdir:

*Mülk-i Rûmun harîf-i bed-şinevî
Güftî-i i..ekâr-ı Edirnevî*

*Bî-nevâ-yı Zuhâl-sitâre-i gam
Herze-güftâr-ı meclis-i âlem*

*Tâlia illet-i ferâmûşu
Âlemün rind-i hâme-berdûşu*

*Yâve-perver zügürd-i kîse-kebûd
Şâir-i köhne-gûy-ı tâze-nümûd* (Yılmaz 2001: 201).

Güftî, kendi şiirlerini yanlış manalardan oluşan bir mecmuaya ve ateşli hastalıklar anındaki sayıklamalara benzetir. Onun şiirlerinde İslam ve küfür, mana memleketindeki kilise köşelerinde kavga hâlinedir. Onun şairlik tabiatı, kötü bir yol tutmuş olan putperest gibidir. Ancak şair nükte yaptığını söyleyerek kaleminin nükte şehrinde, hırsızların mahallesinde bir bekçi olduğunu ifade eder:

*Şi'ri mecmû'a-ı galat-manâ
Hezeyân-ı miyâne-i hummâ*

*Küfr ü İslâm germ-i gaogâda
Kûşe-i deyr-i mülk-i manâda*

*Tab'ı ol büt-perest-i bed-hencâr
Secde-âver-i sâye-i dîvâr*

*Kalemi şehir-i nüktede her an
Pاسبân-ı mahalle-i düzdân* (Yılmaz 2001: 202)

Şair hem kendisi hem de diğer şairler ile ilgili söylediği uygunsuz sözlerin nükteye unvan olduğunu belirtir. Onun amacı maceraya girişmek ve şaka örneği sözler söylemektir:

*Bu kadar güft ü gûy-ı nâ-çesbân
Oldı ser-meşk-i nükteye unvân
Hep garaz bahs-i macerâdır hep*

Meşk-i enmûzec-i şakadır hep (Yılmaz 2001: 203)

Kubûrîzâde Abdurrahman Hevâyî, şiirlerindeki hezl ve üslubunun basitliği (!) sebebi ile kendini “cönk ozanı” veya “halk şairi” olarak tanımlar:

*Yerin kim tutdı bilseydin ozanlarda Hevâyî'nin
Nedim-i jâj-hâ-yı halt-ı bezm-i nekbetin kimdir
Geveze etdi gazellerde Hevâyî bizi yâr
Söyleye söyleye ey yanşak ozanım diyerek*

Hevâyî, bir bakıma divan şiiri geleneğini alaya alarak şiir kalıplarını yıkar ve “sarp edalar” ve “tasannu'ât-ı bed'iyye” ile şiir söylemek yerine “pür-şaka” ve “şi'r-i sâde” tarzını benimser. Şairin sözlerinde pâk mazmunlar bulunmaz. Çünkü o şiirlerini “işkembeden” söyler:

*Ne lâzımdır Hevâyî söylemek söz sarp edâlarla
Bu denlü bulamadı halt şi'r-i pür-şaka derken
Tasannu'ât-ı bed'iyye ile ülfeti yok
Hevâyî ekseri yârâna şi'r-i sâde sürür
Bulunmazsa aceb mi güftesinde pâk mazmûnlar
Hevâyî ekseriyâyâ sözleri işkembeden söyler* (Çakır 1998: XI-XII)

Hevâyî, sözlerini gevezelik olarak addedip kendini övmekten vazgeçerek susması gerektiğini kendine salık verir. Şiirde Arapça kavramları kullanmayı da halkın önünde rezil olmaya denk sayar:

*Kıssayı meclisde tamâm etme sus
Çok uzadıp halt-ı kelâm etme sus
Dilini soksun eşek arıları
Kendin övüp ta'n-ı avâm etme sus
Sürme Hevâyî Arabî ıstılah
Kendini rûsva-yı enâm etme sus* (Çakır 1998: 39)

Hevâyî argo ve küfürle dolu pek çok şiirinde kendi sözlerini “maskaralık” olarak değerlendirir. Bazen de şiir söylemenin kendi işi olmadığını ve sadece bir latife yapmak istediğini belirtir:

*Ey Hevâyî güler elbet okuyan
Katı pek masharadır eşarın
Hevâyî bu senin kârın değıldir
Murâdım bir latifeydi söz etdim* (Çakır 1998: 46-54)

Hevâyî'nin tarzını devam ettirdiğini dile getiren on sekizinci yüzyılın bir diğer şairi İbrahim Tırsî (ö. 1766), “kendinden önceki şiir geleneğinin parodisini yapan orijinalliği az, argo ifadelerle yüklü şiir tarzını benimser.” (Yılmaz 2017: 8). Kendisi ve şiirleri ile durmadan alay eden Tırsî, latife, hiciv, ta'riz gibi divan şiirinin alaycı ve mizahî tonuyla şiirlerini söyler. Yüzyılın “tuhafılık” modasına uyan şair yiyecek, içecek, zevk ve eğlence temalı şiirler kaleme almıştır. Hevâyî'yi kendine üstad olarak gören Tırsî bunu şiirlerinde açıkça belirtir:

*Hevâyîdür bu vâdide bizim üstâdımız Tırsî
Olur bu mashara edebiyatımız yârâna eğlence
Şâirân içre Hevâyî'ye mukalliddür diyü
Tırsiyâ hep oldı erbâb-ı sühandân müttehid* (Yılmaz 2017: 8-9)

Tırsî, şiirlerinin manasız, tatsız ve tuzsuz olduğunu dile getirir. O, şiirlerinin komiklik içerdiğini belirtir. Şairlik yeteneğinin kendisine Allah tarafından verildiğini

ifade eden şair, anlamsız sözler söylese de bunların Allah'ın ihsanı ile kemâle erdiğini söyler. Ayrıca Tırsî, şairin siyasetten uzak durması, nüktedân olması ve orijinal sözler söylemesi gerektiğini ifade eder. Şiirinde eğlence yönünü ön plana çıkararak orijinalliği yakalamaya çalışır (Gümüş 2021: 571-574).

Şairin kendi şiiriyle ilgili en çok öne çıkan tanım “maskaralık”tır. Bu yönüyle kendi şairliğini de “kaşmer” yani “maskara, muzip ve soytarı” olarak değerlendirir:

*Tırsiyâ gitdükçe kaşmer oldı eş'ârun senün
Mashara eğlencedür bir gayrı divan istemez* (Yılmaz 2017: 103)

*Gürûh-ı hâcegân içre kati kaşmersin ey Tırsî
Bu denlü mashara şi'ri idüp inşâd n'eylersin* (Yılmaz 2017: 154)

Şair, manasız olan sözlerine herkesin güldüğünü ve inciler saçsa bile kimsenin şiirine itibar etmediğini belirtir:

*Gûş iden elfâz-ı bî-ma'nâlarum elbet güler
Dürr-feşân olsam da kimse i'tibâr itmez bana* (Yılmaz 2017: 42)

Tırsî, isminin cahiller arasında çokça anıldığını ve eşi benzeri bulunmaz olduğunu söyler. Şairlik ona bağışlanmış bir ihsandır. Önemsenmeden söylenmiş sözleri de pişmiş olsa şaşılacak bir durum değildir:

*Cühelâ içre Tırsiyâ nâmun
Söylenüp misli didiler nâ-yâb* (Yılmaz 2017: 50)

*Şâ'iriyet bana bir mevhîbedür bî-şübhe
Güfte-i mühmelümüz puhten olursa ne aceb* (Yılmaz 2017: 53)

Son dönem tezkire yazarlarımızdan olan Fatin (ö. 1866), kendi döneminde şairlik sıfatı ile de oldukça şöhret kazanmış ve edebiyat dünyasının önde gelen simalarından olmuştur. Devrinde başta Şinâsî olmak üzere bazı şairler tarafından “şair-i meşhur, şâir-i nâdide-gû” gibi sıfatlarla anılan Fatin'in şiirleri sanat bakımından çok da değerli değildir. Kendisi de şiirlerinde bunu dile getirir. Fatin, sözlerini “saçma sözler söylemek” şeklinde tarif ederken kendisini de şiir vadisinde gezen Mecnûn gibi görür. Yine düzgün olmayan şairlik tabiatıyla arz-ı kemâl etmemesi gerektiğini söyler:

*Dikkat olsa belki kâtiplikten isnaddır bana
Her hususta sâhib-i irfân ararsan işte ben*

*Bir işim yok saçma sözler söylemekten maadâ
Bir acep Mecnûn-ı sergerden ararsan işte ben*

*Tab'-ı nâ-hemvâr ile arz-ı kemâl itme Fatîn
Kuvvet ister şâiri üstâd-ı kâmil etmege* (Çiftçi 2017: 3)

Son Asır Türk Şairleri'nde nakledildiğine göre Fatin kendi şiirlerini “âcizâne” olarak tanımlamıştır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın naklettiğine göre, Üsküdarlı şair Hakkı Bey “Fatin'in her sözü yalandır. Doğru bir sözü varsa eş'arının âcizâne olduğunu her vakit ihtar etmesinden ibarettir.” şeklinde Fatin'in şiirlerine yönelik eleştiriler yer alır. Bu husus, kendisiyle alay etme durumunun yanında dönem şairlerinin ne kadar kifayetsiz oldukları bağlamında bir tariz olarak da değerlendirilebilir. Fatin'in de;

*“Ben her ne kadar şair-i mâhir değilsem
Akranıma nisbetle benim de hünerim var”*

şeklinde kendini maharetli bir şair olarak görmediği ve şiirini hicvettiği görülür (İnal 1969: 369).

Yukarıda fiziksel özellikleri ile dalga geçtiğini söylediğimiz Müverrih Sürûrî de şiirlerini saçma, yalan, maskara, şaklaban, kaşmer (muzip, soytarı) ve yâve (boş ve gereksiz söz) olarak değerlendirir:

*Doğrusu bu ki Hevâyî gibi yok saçma-feşân
Ağzını devşiremez söylese yalan dökülür* (G 15/8)

*Görmedim kaşmer Hevâyî-veş mukallid mashara
Meclisi güldürmeğe elbette bir sohbet bulunur* (G 20/7) (Ayan 2002)

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında hiciv ve mizah içerikli eserlerin sayısı oldukça fazladır. Birçok hezliyat şairinin birtakım kişileri, grupları, kurumları veya toplumun belli bir kesimini hedef alarak şiirler yazması hem onların muzip mizaçlarından hem de bu unsurları yerme ve onlarla alay etme durumundan kaynaklanır. Özellikle on altıncı yüzyılda belirginleşip son dönem divan edebiyatı şairlerinde doruğa çıkan hezliyat geleneğinde, kaba ve argo sözlerden küfre varıncaya kadar gülmece ve şaka içerikli birçok şiir kaleme alınmıştır. Başkaları hakkında rahatça yergi ve mizah yapan bu şairlerin bazen kendilerini de alaya aldıkları görülür. Şairlerin kendi fiziksel kusurlarını mevzu bahis ederek bilhassa şişmanlık, köselik, topallık, körlük, pintilik, avarelik, berduşluk gibi hususlardan ötürü kendileri ile dalga geçtikleri görülür. Bunun dışında kendi şiirlerini de maskara, düzensiz, vezinsiz, tatsız ve tuzsuz, kaşmer olarak tarif ederler. Özellikle Cinânî, Hevâyî, Taşlıcalı Yahya, Meâlî, Tırsî, Sürûrî, Nef'î gibi şairlerin kendi kusurlarını, olumsuz ve gülünç yönlerini alaya alarak eleştirdikleri görülür. Bu şairlerin mizahî tabiatları, alay oklarını kendilerine de yöneltmelerine sebep olmuştur. Her ne kadar bu şairler kendilerini eleştirip kendileriyle alay etseler de aslında bu tarz söylemlerin ardında başka kişilere yönelik ince göndermeler ve şairlerin kendi karakterlerindeki olgunluk ve kendiyi barışıklık hâli yatmaktadır. Bu da hayattan ve dolaylı olarak felekten çok fazla sitem görmüş olan bazı şairlerin problemleri mizahla soğurma yöntemlerinden biridir.

Kaynakça

- Akkuş, Metin (1998). *Nef'î ve Sihâm-ı Kaza*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ambros, Edith (1982). *The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16th Century*. Berlin: Klaus Shwaz Verlag.
- Ayan, Elif (2002). *Sürûrî ve Hezliyat'ı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çakır, Zehra Vildan (1998). *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1977). *Yahyâ Bey Divan: Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çiftçi, Ömer (2017). *Fatin Tezkiresi*. Ankara: KTB Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>.
- Devellioğlu, Ferit (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Gökalp, Haluk (2009). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Gümüş, Kudret Safa (2021). İbrahim Tırsı'nın Kendi Şairliğine ve Şiirine Bakışı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 568-586.
- Güven, Hikmet Feridun (1997). *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Horata, Osman (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti, XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1969). *Son Asır Türk Şairleri, C. I*. Ankara: MEB Basımevi.
- Kanar, Mehmet (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları
- Kesik, Beyhan (2015). Güftü'nün Teşrifâtü'ş-Şuarâ'sında Mizahî Unsurlar. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 1(2), 85-92.
- Kılıç, Filiz (2018). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-Şuarâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>.
- Okay, Orhan (1998). Hiciv. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 17, 447.
- Okuyucu, Cihan (1994). *Cinânî, Hayatı-Eserleri-Divânının Tenkitli Metni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürk, Murat ve Öntürk, Tolga (2019). Taşlıcalı Yahya Divanında Kişilere Yönelik Hicviyeler. *Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (Ed. Zeki Taştan, Murat Keklik). İstanbul: Hiperyayın.
- Öztürk, Murat (2019). Klasik Türk Şiirinde Hicvin Hicvi. *Alay Kitabı* (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 153-178.
- Öztürk, Murat (2013). Klasik Türk Edebiyatında Padişahlara Yapılan Yergiler. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8(1), 2143-2164.
- Pala, İskender ve Akkuş, Metin (1998). Hiciv: Türk Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 17, 450-452.
- Redhouse, Sir James W. (2011). *Turkish and English Lexicon New Edition*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin Sami (2006). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2011). *Osmanlı Şiir Antolojisi*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Tanç, Nilüfer (2020). *Klasik Türk Edebiyatında Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Tatlıkatık, Cihan (2020). *İzzet Ali Paşa Divanı'nın Tahlili*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, Kadriye (2017). *İbrahim Tırsî ve Divanı*. Ankara: KTB Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0>.
- Yılmaz, Kaşif (2001). *Güftü ve Teşrifâtü'ş-Şuarâ'sı*. Ankara: AKM Yayınları.

